

L'assalt de Granollers pels carlins (17 gener 1875): noves aportacions

Josep Maria Farnés i Sararols (*Centre d'Estudis de Granollers*)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
27 (2023), 79-107

79

Resum: L'assalt de Granollers per uns tres mil carlins el 17 de gener de 1875 és un dels fets històrics més traumàtics de la història de la ciutat i també un dels episodis més significatius de la tercera guerra carlina a Catalunya (1872-1876). Aquest assalt ja va ser motiu d'una primera ponència presentada en el Centre d'Estudis l'octubre de 1981, a partir de la informació local disponible. En aquesta ponència es presenten noves aportacions sobre l'atac i les atrocitats sobre la població civil. La troballa de la narració, en primera persona, del cap de l'exèrcit carlí del Principat, Rafael Tristany, ens permet mostrar la seva planificació, plena de detalls desconeguts, i la defensa relacionada per Serapio Noval, comandant militar de la caserna de Granollers, ens permet completar el relat de la batalla: els batallons que hi prenen part, els diversos incendis, presoners, ostatges, morts i ferits. La descripció es completa amb la informació de la premsa de l'època.

Paraules clau: carlins, tercera guerra carlina, història local, Granollers.

Abstract: The assault on Granollers by about three thousand Carlists on January 17, 1875 is one of the most traumatic historical events in the history of the city and also one of the most significant episodes of the third Carlist war in Catalonia (1872-1876). This assault was already the reason for a first report presented at the Centre d'Estudis de Granollers in October 1981, based on the local information available. In this article, new contributions are presented on the attack and atrocities on the civilian population. The discovery of the narration, in first person, of the head of the Carlist army in Catalonia, Rafael Tristany, allows us to show his planning full of unknown details, and the defense narrated by Serapio Noval, military commander of the Granollers barracks, allows us to complete the story of the battle: the battalions that took part in it, the various fires, prisoners, hostages, dead and wounded. The description is completed with information from the press of the time.

Keywords: Carlists, third Carlist war, local history, Granollers.

Data de recepció: 23 juliol 2022; versió definitiva: 30 desembre 2022.

DOI: <https://doi.org/10.34810/ponenciesn27id412602>

1. Introducció

Vaig descobrir l'assalt carlí a Granollers del 17 de gener de 1875 en el curs de l'elaboració d'una monografia sobre la Unió Liberal de Granollers, una entitat que des de gairebé els seus inicis va organitzar una commemoració de l'efemèride.¹ El gran desconeixement que hi havia aleshores a Granollers d'aquest episodi històric em motivà a presentar una ponència al Centre d'Estudis de Granollers el 19 d'octubre de 1981.² En aquella ocasió vaig utilitzar la informació procedent de l'Ajuntament, amb la narració de l'alcalde Pere Maspons, que es convertí en ostatge dels carlins,³ com també l'ampli capítol «Aquella nit de Sant Antoni» de l'obra novel·lada d'Amador Garrell *La vida d'en Joan Gralla*.⁴

Quaranta anys després de presentar aquella ponència, la informació accessible a través de les hemeroteques digitals m'ha permès completar aquell relat construït a través dels qui patiren l'agressió carlina, amb una valuosa informació dels mateixos militars, tant de les forces atacants com dels defensors, com també la premsa de l'època. Els catorze volums de la *Narración militar de la guerra carlista 1869 a 1876* publicats per la Fundación Sancho el Sabio de Vitòria,⁵ disponibles a Internet, em van permetre conèixer de primera mà la versió dels militars governamentals, feta per Serapio Noval, comandant militar de la caserna.

Aquest relat complementa la versió dels carlins, concretament del cap de l'exèrcit carlí del Principat, Rafael Tristany, que es pot consultar en el *Boletín Oficial del Principado de Cataluña*,⁶ on Jacinto Vives, cap interí de l'Exèrcit Militar General, transcriu el relat en primera persona de Rafael Tristany com a ministre de la Guerra. Aquest butlletí fou el canal de difusió de les disposicions de les autoritats polítiques i militars carlines. El 12 de desembre de 1874, Rafael Tristany, com a president de la Diputació, ordenà que s'hi subscriessin totes les comandàncies militars i dependències de la Diputació, així com tots els ajuntaments catalans, i va prohibir l'edició de cap altre butlletí.⁷ La descripció de l'assalt a Granollers en aquest butlletí, reproduïda per tots els comentaristes de l'atac, mostra l'interès que tenien els carlins a difondre-la.

¹ J. FARNÉS I L. TINTÓ (1981).

² J. M. FARNÉS (1984).

³ P. MASPONS I CADAFAALCH (1875).

⁴ A. GARRELL (1930).

⁵ Cuerpo de Estado Mayor del Ejército (1888), especialment vol. XI, p. 201-208.

⁶ *Boletín Oficial del Principado de Cataluña*, 27-1-1875, n. 10, p. 3-4.

⁷ *Boletín Oficial del Principado de Cataluña*, 10-12-1874 n. 1, p. 1.

L'historiador Francesc Costa Oller, a l'obra *Batalles carlistes de Catalunya*, titula «Contra Granollers» el capítol que descriu l'assalt de Granollers pels carlins.⁸ S'hi repeteix la mateixa versió carlina de l'anterior i dues interessants notícies periodístiques.⁹ Aquestes m'obren la recerca a la premsa de l'època a través de diverses hemeroteques.

2. El context militar i polític

La tercera guerra carlina (1872-1876) fou alguna cosa més que una guerra dinàstica. Va suposar la lluita entre dues concepcions polítiques. D'una banda, els carlins eren defensors de la tradició: el seu lema era «Déu, Pàtria, Furs i Rei». Formava part del bàndol carlí la majoria de la classe noble, diferents estaments de l'Església catòlica i gran part de terratinents agraris. D'altra banda, el bàndol liberal estava format, bàsicament, per la burgesia industrial i la classe obrera. Estava fortament impregnat de les noves idees sorgides de la Revolució Francesa de finals del segle XVIII i donava suport al govern liberal, amb la possibilitat d'introduir canvis que permetessin un govern més democràtic.

A la comarca del Vallès Oriental tenim una primera notícia d'aquesta polarització el 2 d'abril de 1823 (abans de la primera guerra carlina, iniciada el 1833), quan els absolutistes (que esdevindrien carlins) es reuniren a la rectoria de Llerona. Segons el discurs pronunciat en el primer aniversari de la Unió Liberal de Granollers, el 8 d'abril de 1888, «los prohombres de la Santa Causa [...] acordaron en medio del mayor entusiasmo, asesinar aquella misma noche a los pocos liberales de esta villa»,¹⁰ aleshores una dotzena escassa. Aquests se n'assabentaren i pogueren amagar-se. Segurament hem de relacionar aquest fet amb la petició d'ajuda del rei Fernando VII per restaurar la monarquia absoluta, cosa que aconseguí quan entraren a Espanya els Cent Mil Fills de Sant Lluís, en representació de la Santa Aliança formada per Àustria, Prússia, Rússia i França. A la mort d'aquest monarca, el seu germà, l'infant Carles, que es considerava l'hereu legítim, no acceptà la successió en la monarquia de la primogènita i s'inicià la primera guerra carlina.

Amb la desamortització de 1835 es va produir l'exclaustració dels convents dels mínims de Sant Francesc de Paula (actualment la Casa de Cultura Sant Francesc) i del convent dels caputxins de l'actual carrer Viñamata, avui desaparegut. Consta que l'anomenat *Batalló de la Brusa* venia des de Mataró cap

⁸ F. COSTA OLLER (2016), p. 100-106.

⁹ *La Època*, 22-1-1875, n. 8129, p. 3; *La Iberia*, 26-1-1875, n. 5626, p. 2.

¹⁰ *El Congost*, 29-4-1888, n. 117, p. 3.

a Granollers, amb la intenció de matar els frares d'aquests convents i cremar els seus edificis. Els milicians de Granollers anaren a trobar-los a la Torreta. Van detenir els revolucionaris i després pactaren que respectarien els edificis, però que els frares abandonarien pacíficament els seus convents.¹¹

Durant la tercera guerra carlina, abans de l'assalt a Granollers del 17 de gener de 1875, ja es van produir a la comarca dos altres atacs: el primer a Caldes de Montbui, el 29 de juliol de 1873, i el segon a Cardedeu, el 6 de novembre de 1873. Tant en l'atac infructuós a Caldes de Montbui, com en l'atac a Cardedeu a la matinada del dia 7 de novembre, hi prengueren part els Voluntaris de la Llibertat de Granollers, una força armada popular que defensava la República. Després del cop d'estat del general Pavía del gener de 1874 aquests voluntaris foren desarmats per l'exèrcit. Segons Esteve Garrell, en l'ajuda temerària dels de Granollers en la defensa a Cardedeu, hi moriren set dels Voluntaris de la Llibertat, que quedaren estesos a l'altura de cal Cabrit, a l'actual barri de Bellavista de les Franqueses del Vallès, «entre ells un tal Piguillem, un altre conegut com el *Blanquejador* i els valents Guitarra i el sereno Pep Sastre. [...] per a salvar la vida d'un jove company, anomenat Fradera, que s'havia girat el peu, pagaren amb la seva aquell acte d'altruisme generós».¹² Segons el certificat de la Comandància Militar de Granollers, moriren en acció de guerra José Masat, Cayetano Canal, Fernando Montpeo i Peix, Jaime Fradera i Jacinto Vila.¹³

No va ser fins el 29 de desembre de 1874 que es restaurà definitivament la monarquia, amb el pronunciament del general segovià Arsenio Martínez-Campos a favor del que esdevindrà rei Alfons XII. Dos dies després d'aquest cop d'estat militar, Martínez Campos fou nomenat cap de l'exèrcit de Catalunya i capità general del Districte, amb el comandament de les tropes que lluitaven contra els carlins a Catalunya i Navarra. Durant la Primera República molts monàrquics isabelins s'havien passat al bàndol carlí, però la restauració de la monarquia afeblí les forces carlines i facilità l'acabament del conflicte bèl·lic.

Un cop nomenat cap de l'exèrcit a Catalunya, Martínez Campos canvià l'estratègia defensiva de les forces governamentals i decidí passar a l'atac, amb una operació arriscada sobre Olot, aleshores la capital del carlisme a Catalunya.¹⁴ Rafael Tristany, coneixedor que les forces governamentals

¹¹ R. PUIGDOLLERS (1998), p. 155 i 294-295.

¹² E. GARRELL (1915).

¹³ Arxiu Municipal de Granollers (AMGr): Certificats de la Comandància Militar de Granollers.

¹⁴ L. F. TOLEDANO (2002), p. 33.

manades per Martínez Campos es dirigien cap a la província de Girona, optà per «distraerlas del plan que proyectaban, amenazando una población fortificada que cercana a la Capital les obligarà a acudir en su auxilio con preferencia a cualquier otra operación [...] Con este fin salí de Moyá [...] resuelto a atacar la villa de Granollers del Vallés, población importantísima, no solo por ser cabeza de uno de los partidos judiciales de este Principado, sino por ser una población rica e industrial colocada en el centro del Vallés, que comprende un vastísimo llano y distante unos 20 kilómetros, una hora escassa por el ferro-carril».¹⁵

L'exercit carlí que participà en l'assalt a Granollers del 17 de gener de 1875 estava format per batallons de les Guies de Catalunya, companyies dependents del quarter general i comandades per Rafael Tristany. Els batallons de les brigades eren d'àmbit provincial i estaven formats per diverses companyies. El quart batalló de Barcelona estava comandat per Martí Miret. També participaren en l'atac les rondes auxiliars de la Delegació d'Hisenda dels districtes de Granollers i de Terrassa. Segons Ramon Grabolosa, aquestes no acostumaven a prendre part en les accions militars, però s'encarregaven de recaptar finançament i de reclutar voluntaris, com també d'escortar oficials d'alta graduació.¹⁶

Hi ha diverses descripcions que ens informen dels caps militars atacants. A *La vida d'en Joan Gralla*, Esteve Garrell esmenta Rafael Tristany i Martí Miret, que en van esdevenir els caps visibles.¹⁷ Tristany planifica i dirigeix, mentre que l'agosarat Miret executa. El comandant militar de la caserna de Granollers hi reconeixrà Felipe Muxí, Mariano de la Coloma (Mariano Sardà) i Amat.¹⁸ El *Diari de Barcelona* hi afegeix en Nasratat (Domènec Masachs).¹⁹ En la mateixa relació carlina trobem Josep Querol, Josep Galceran i Matías Ripoll, com a cap de batallons.²⁰

¹⁵ *Boletín Oficial del Principado de Cataluña*, 10, p. 3.

¹⁶ R. GRABOLOSÀ (1971), p. 125.

¹⁷ A. GARRELL (1930), p. 7.

¹⁸ *Cuerpo de Estado Mayor del Ejército* (1888), vol. XI, p. 201.

¹⁹ *La Iberia*, 26-01-1875, n. 5626, p. 2.

²⁰ *Boletín Oficial del Principado de Cataluña*, 10, p. 4.

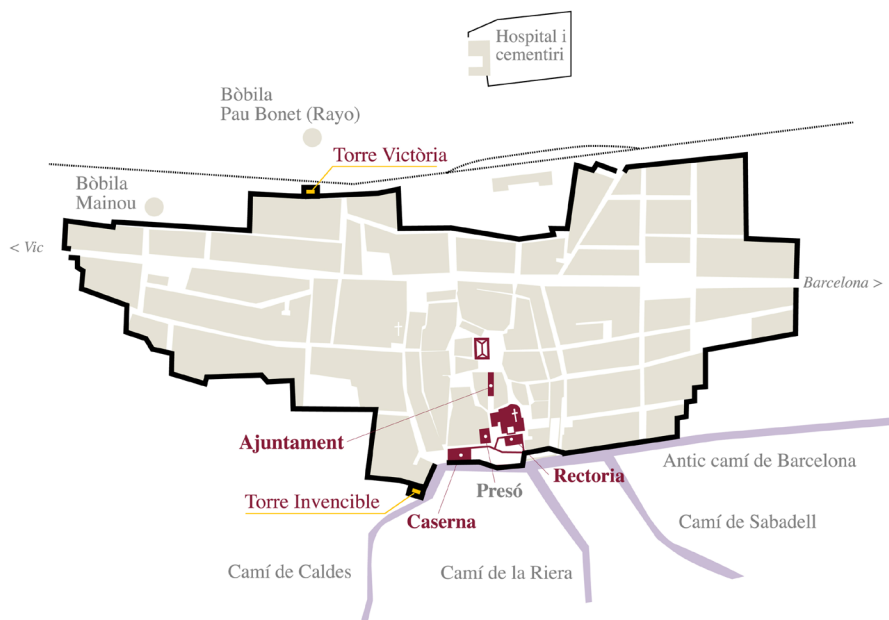
3. Granollers el 1875

84

Entre 1846 i 1875 Granollers passà de 3.002 a 4.656 habitants, és a dir que en uns trenta anys va incrementar-se en un cinquanta per cent la població que tenia a mitjan segle XIX, amb una forta immigració afavorida pel procés d'industrialització. En aquest període la vila s'expandí pels carrers Corró i Portalet, i també pel carrer Barcelona. S'apostà per la construcció, fora de la muralla medieval, de la nova carretera, que, juntament amb el ferrocarril, va millorar la connexió amb Barcelona. És en aquest període quan es construí la caserna militar i es traslladà l'hospital i el cementiri al convent dels caputxins. L'expansió urbana motivà l'enderroc de diverses torres de defensa i fortificacions, portals i capelles.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
27 (2023), 79-107

Es construïren unes noves muralles, fetes amb les tàpies del darrere dels horts i patis de les cases, anomenades *muralles carlines*, que per la seva feblesa semblava que servien més per controlar l'entrada de mercaderies, i sobretot per evitar l'entrada de persones amb malalties contagioses, que per defensar-se d'atacs militars. Aquestes muralles aniran ampliant-se amb el creixement de la ciutat. Malgrat la feblesa d'aquestes muralles, veurem la importància que tenien les fortificacions en l'assalt.



Mapa de la vila de Granollers encerclada de les muralles carlines.

Font: elaboració pròpia amb Eva Navarrete.

La narració carlina ens descobreix l'existència del fort Pardiñas i de dues torres de defensa: l'anomenada *Invencible*, situada al nord-oest, possiblement al carrer del Rec,²¹ i l'anomenada *Victòria*, situada a l'est, al carrer Girona, enganxada a la muralla carlina. El fort Pardiñas segurament va prendre el nom del destacat militar i polític espanyol Ramón Pardiñas Villardefrancos y Taboada (1802-1838), mort en combat durant la Primera Guerra Carlina.

Entre les fortificacions destaca la caserna, que amb l'església (especialment el campanar) formen un sol fort, per la seva proximitat. El 1849, el campanar havia estat utilitzat per a la telegrafia òptica, llavors gestionada des de la caserna.²² Hi ha constància d'un tambor de dos pisos al davant de la façana de l'església gòtica, no comentada en l'atac, una omissió que ens indica que no intervingué en la defensa de la vila.²³



Vista de Granollers des del campanar de l'església, en una imatge de 1924. Font: Arxiu Municipal de Granollers.

4. L'assalt

Després d'haver intentat assaltar diverses vegades la vila de Granollers, aquesta vegada els carlins volien assegurar-se'n. Tenien confidents i bons informadors que la coneixien bé. Havien planificat l'atac amb molt detall i

²¹ J. HOMS (1995), p. 155. El 4 de juny de 1882 el capità general n'autoritza l'enderroc i es va demolir la torre de fortificació del carrer del Rec. Vegeu A. PANCORBO i JOSEP M. VILA (2006), p. 281.

²² X. ACOSTA i A. CAMPS (2016), p. 68.

²³ *L'Excursionista: Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, 30-11-1879, any II, n. 13, p. 153-154. Observació realitzada durant una excursió el 25 de novembre de 1879.

triaren el dia de Sant Antoni Abat, patró dels animals, una festa molt celebrada en el món agrícola.

El dissabte 16 de gener de 1875, a les 11 del matí, Rafael Tristany sortí de Moià amb el seu quarter general, el batalló de Guies de Catalunya, amb el primer, tercer, quart i cinquè batallons de la primera brigada i el segon batalló de la quarta brigada, el segon i cinquè esquadrans de cavalleria i dues peces d'artilleria de muntanya. Passà per davant de Castellterçol fins al coll de Poses (entre els límits de Sant Quirze Safaja i Sant Feliu de Codines), on es trobà amb Felipe Muxí, primer cap del quart batalló de Barcelona, amb quatre companyies, provinent de Sant Feliu de Codines, per rebre les instruccions. Aquestes quatre companyies foren les iniciadores de l'atac. Mentre que Tristany i les seves tropes feren nit a Castellterçol, Muxí pernoctà a Sant Feliu de Codines.

Mentrestant, l'endemà a Granollers, en plena celebració de la festa de Sant Antoni, una setantena de carlins entraren per diferents portes de Granollers. Segons Serapio Noval, comandant militar de la caserna de Granollers,²⁴ anaven vestits del país per no cridar l'atenció, amb el fusell amagat sota la manta,²⁵ amb la intenció de prendre mesures i ajudar a l'entrada de les tropes assaltants.

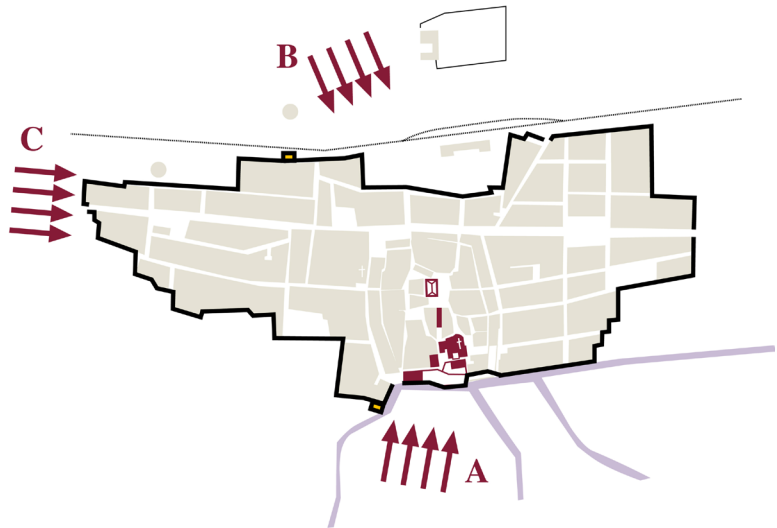
El matí d'aquell diumenge 17 de gener Tristany sortí en direcció a Centelles. Després d'una hora de descans, continuà la marxa per la carretera de Vic cap a Granollers. Mitja hora abans d'arribar-hi es trobà amb el bloc de l'esmentat quart batalló, amb tot el material que tenien disposat per a l'assalt (escales i possiblement bidons de petroli). Prengueren les precaucions necessàries per passar desapercibuts. No sabem quan s'hi incorporà el cinquè batalló de Barcelona (amb la primera i segona companyia) ni les rondes de les delegacions d'Hisenda dels districtes de Granollers i de Terrassa, que també hi prengueren part. Segons Diego Sola,²⁶ s'esperaren al bosc de can Ferran, ben amunt de la serra de Ponent, al coll de la Manya, on encara resta el testimoni de la Roca dels Carlins, amb una creu gravada.

Un quart d'hora abans de les 9 del vespre es sentiren els primers trets a la carretera de Barcelona i en aquell moment la reduïda guarnició de la caserna i les liberals rondes volants de Granollers i Aiguafreda ocuparen la plaça de la Constitució, els carrers i les avingudes de la Caserna i la Rectoria per defensar-se.

²⁴ Cuerpo de Estado Mayor del Ejército (1888), vol. XI, p. 201.

²⁵ A. GARRELL (1930), p. 9.

²⁶ *Nació Digital*, 27-6-2012.



Mapa de l'atac carlí a la vila emmurallada de Granollers. Font: elaboració pròpia amb Eva Navarrete.

A: Companyies 1a i 4a del 4t batalló de Barcelona.

B: Companyia 3a del 4t batalló de Barcelona i la Ronda auxiliar de Granollers.

C: Companyia 2a del 4t batalló de Barcelona i la Ronda auxiliar de Terrassa.

Els carlins iniciaren l'atac per tres punts, ordres que compliren amb admirable precisió i exactitud.²⁷ Els primers d'atacar foren les companyies primera i quarta del quart batalló de Barcelona, per la carretera de Caldes de Montbui, entre la porta de Vic, situada al nord, i la torre anomenada *Invencible*, al nord-oest.

Uns altres, amb la tercera companyia del mateix quart batalló i amb la ronda auxiliar de la Delegació d'Hisenda del Districte de Granollers, entraren per l'estació de ferrocarril de Girona, situada a l'est. Van calar foc a l'estació i els sostres de les sales segona i tercera es desplomaren.

L'últim grup avançà per la carretera del nord, per la porta de Vic, amb la segona companyia del mateix quart batalló, comandada pel coronel Muxí i acompanyada per la ronda auxiliar de la Delegació d'Hisenda del Districte de Terrassa.

Tot seguit, manà a la segona companyia del batalló de Guies de Catalunya que reforcessin els atacants per la porta de Vic. En mitja hora es generalitzà el foc intens en tota la població.

²⁷ Boletín Oficial del Principado de Cataluña, 10, p. 3.

Els atacants, amos de la major part de la vila, reberen l'ordre que les restants companyies del batalló de Guies de Catalunya, a les ordres del tinent coronel Josep Querol, reforcessin les cinc companyies (quatre companyies del quart batalló i una de Guies), que ja es trobaven a la població a les ordres de Miret, atacant les places de la Constitució²⁸ (avui Porxada) i de les Olles, l'església i la caserna.

Llavors Tristany establí el seu quarter general dins de la vila, a la mateixa carretera de Vic, al davant del carrer Sant Francesc (avui Espí i Grau), punt estratègic des del qual podia acudir on es necessités la seva presència. El tinent coronel Noval entengué que volien apoderar-se de la caserna i la recortoria i ordenà la retirada de les places de la Constitució i de les Olles, per defensar-se al fort Pardiñas, a les dues torres Invencible i Victòria, i als edificis de la caserna i l'església. Tristany qualificà aquesta retirada a la caserna de vergonyosa.

Tristany veié que eren inútils els esforços per apoderar-se de l'església i la caserna, i llavors manà al tinent d'artilleria Antoni Rey que disparés amb la primera peça d'artilleria per protegir l'atac de la infanteria fins a les portes dels edificis per incendiar-los. Al primer tret, Rey caigué mort. Tristany també ordenà a l'alferes d'artilleria Rosendo Megía que amb la segona peça d'artilleria, protegit per la primera i segona companyies del batalló cinquè de Barcelona a les ordres del comandant Matías Ripoll, ataqués el fort Pardiñas i la torre Invencible.

La guarnició del fort Pardiñas es rendí després d'una petita resistència, sense que els calgués utilitzar l'artilleria. Els de la torre Invencible després del quart tret abandonaren el fort i fugiren aprofitant l'obscuritat de la nit. En aquest atac fou mort l'alferes d'artilleria carlí Ángel Antolín. El coronel Josep Galzeran va rebre l'ordre d'atacar la torre Victòria amb la tercera companyia del quart batalló, i l'alferes Megía, amb la peça d'artilleria al seu càrrec. Els defensors es rendiren sense haver tirat cap canonada i amb la seva rendició els vint-i-tres soldats del regiment d'Àfrica van quedar presoners. Un cop els carlins foren amos de la població, Tristany disposà la demolició immediata de les muralles i fortificacions, cosa que ocupà un gran nombre de granollersins.

Per entendre la rapidesa amb què els carlins assoliren els seus objectius cal tenir present la desproporció de les forces: una vila de 4.656 habitants rebia l'atac d'uns tres mil carlins,²⁹ defensada per una caserna que arriba escassament a tres-cents soldats, quan només la cavalleria que entrà per la porta de Vic ja arribava a aquesta xifra.

²⁸ Pel seu rebuig a la Constitució de 1869, Tristany canvia en el seu document el nom de la plaça de la Constitució pel de plaça Major.

²⁹ El comandant de la caserna parla de quatre mil atacants. Vegeu *Cuerpo de Estado Mayor del Ejército* (1888), vol. XI, p. 201.



**Imatge de la muralla carlina cap al 1970 i detall de la torre Victòria.
Fotografies: arxiu particular de Genís Tura.**

Dels atacants, la meitat va concentrar-se a atacar els dos edificis fortificats, situant una de les dues peces d'artilleria al carrer Santa Anna, enfilant la caserna, i l'altra dirigí el foc a la rectoria des de la plaça de la Constitució. Dispararen vint-i-una granades sobre aquests dos edificis i, en no aconseguir els seus propòsits, resolgueren incendiar la rectoria, començant per l'església enganxada a ella. Entraren llavors en una casa annexa al temple, hi llençaren bidons de petroli sobre les parets i hi calaren foc, que no arribà a la rectoria pels esforços i mitjans emprats pels defensors.

L'altra meitat dels atacants es dedicà al saqueig i a cometre tota mena d'atrocitats sobre la població civil. Tot fa pensar que se n'ocuparen les dues rondes, que tenien una funció recaptatòria, i bona part del batalló de Guies de Catalunya, que inicialment no entraren en combat. Segons la premsa de l'època,³⁰ els carlins tiraven a terra les portes de les cases, robaven joies i diners, violaven dones i incendiaven les cases. També buscaven determinades persones per satisfer venjances i les assassinaven o maltractaven. Al desventurat comandant retirat Don Carlos Portal, el tragueren de casa seva, violaren les seves filles (la gran tenia només 15 anys) i en voler defensar-les l'afusellaren al carrer en presència de la seva dona i les seves filles.³¹ A diversos oficials de la guarnició i al comandant militar els prengueren els

³⁰ *La Iberia*, 26-1-1875, n. 5626, p. 2.

³¹ Confirma aquests fets el seu germà Josep en una notícia al periòdic *La Època*, 10-2-1875. Segons una altra notícia, un oficial carlí portà la notícia a Tristany, dient-li que havien agafat un comandant dels sipais (nom despectiu amb què anomenaven els voluntaris de la llibertat), però ell va respondre que no volia ni veure'l. Vegeu *El Congost*, 20-1-1889, n. 154, p. 1-2.

equipatges, les peces d'uniforme i els diners que tenien en els seus allotjaments. Un relloger, correigionari seu, la casa del qual fou saquejada, fou assassinat quan anava a queixar-se a Miret, que era amic seu. Al casino de Can Sala, conegut com el local dels radicals, estaven celebrant un ball quan arribaren els carlins. Als homes els prengueren les joies i diners, i les dones foren maltractades brutalment. Una persona que era una presa important per als carlins i que es trobava accidentalment en un estanc, va haver de fer d'estanquer i repartir tabac per salvar-se.³² En la carta que l'alcalde interí de Granollers va enviar al governador civil el 19 de gener de 1875, es feia el relat següent:

«[...] no habría colores bastante vivos para poder pintar los excesos cometidos por aquellas bandas salvajes, aunque tuviera la cabeza tranquila para poderlo contar [...]. Entonces como unos caribes entraron a todas las casas y, bajo el pretexto de [buscar] armas, empezaron el saqueo y el robo mayor que pueda darse, a pesar de las exclamaciones, súplicas y lloros que los honrados habitantes les hacían, para que no les arrebataran el fruto de sus sudores y no les dejaran en la mayor miseria [...]. Cuando se les decía que no destruyeran ni malbaratasen los objetos, contestaban con el mayor cinismo que habían entrado no para hacer bien, sino para hacer mal [...]. Muchas, muchísimas familias acomodadas y pequeños jornaleros han tenido que pedir prestado para comer y han tenido que abrigarse con ropas de otros vecinos.»³³

Amador Garrell explicà que «de la balconada de la Casa de la Vila era llançat daltabaix tot el que els venia a tomb i era cremat amb gros aldarull».³⁴ Rafael Tristany volia que la crema es fes de manera pública i ostensible, i declarà que «els registres eren una ofensa a la religió i les tradicions catòliques».³⁵ En la seva obra *La muntanya insurgent*, Lluís Ferran Toledano destaca l'incendi de la documentació municipal de Granollers com un dels casos més desgraciats.³⁶ Allà es perderen per sempre un gran volum de documents de l'arxiu municipal de Granollers i del Registre Civil.³⁷

³² *La Iberia*, 26-1-1875, n. 5626, p. 2.

³³ AMGr: Carta de l'alcalde interí al governador civil del 19-1-1875.

³⁴ A. GARRELL (1930), p. 15.

³⁵ L. F. TOLEDANO (2004), p. 302. *La muntanya insurgent*: «Va ser Rafael Tristany el que va ordenar oficialment la destrucció de tota la documentació. El 21 de desembre de 1873, de la seva Talaia de Pons (la Noguera), declarava que els registres eren una ofensa a la religió i les tradicions catòliques.»

³⁶ L. F. TOLEDANO (2004), p. 304.

³⁷ L. TINTÓ (1994). Segons L. F. TOLEDANO (2004), p. 303, el còmput total de registres civils cremats en la tercera guerra carlina va ser de 141, almenys aquells que van aparèixer denunciats en la premsa i butlletins liberals.

La intensa lluita durà fins a les cinc de la matinada i Tristany desistí d'apoderar-se de la rectoria i la caserna, davant la grandíssima dificultat que comportava el fet que eren edificis de sòlida construcció, aïllats dels altres, i estaven defensats per quasi tota la guarnició de la plaça. No cregué convenient esperar més, perquè podria venir alguna columna en defensa de la plaça i també pel cansament de les seves tropes, i disposà la retirada per la carretera de Vic cap a la Garriga. Considerà que, si bé no fou possible fer presonera tota la guarnició, havia cridat prou l'atenció als militars governamentals concentrats a la província de Girona, ja que havia sigut un cop terrible per als que predicaven la fi de la guerra. La presa d'una població important com Granollers havia d'alertar altres poblacions semblants que no estaven tan a prop de la capital del Principat.

La premsa francesa i anglesa se'n feren ressò. El diari *The Irishman* publicà un article titulat «Atrocitats carlines» del *Daily News*, que recollia una llista de les barbaritats perpetrades pels carlins, sota el comandament de Tristany: «Assassinats, robatoris i crims encara pitjors es van succeir tota la nit [...]. Abans i tot que sortís el sol, ja havien abandonat la ciutat com si s'avergonyissin de veure tota la malvestat que havien provocat.»³⁸ Tristany malparlava de les forces defensores que «vergonyosament» s'havien refugiat a les fortificacions abandonant els vilatans. Aquí el cronista fa al revés: retreu a Tristany haver marxat com si les seves tropes s'avergonyissin en veure el mal que havien comès.

5. El balanç de les víctimes

El balanç de les víctimes de l'assalt divergeix segons el bàndol de procedència de les dades. Els carlins calcularen que les forces liberals tingueren trenta morts (entre ells un tinent coronel, un comandant i un capità), cinquanta ferits i trenta presoners. Per part dels atacants, hi haurien hagut cinc víctimes mortals: un tinent (Antonio Rey) i un alferes d'artilleria (Angel Antolín), un alferes, un sergent 1r i un voluntari del quart batalló de Barcelona, i un total de disset ferits: un alferes, un sergent 2n i un caporal 1r i cinc voluntaris del batalló de Guies de Catalunya, un del 1r, un del 5è i set del 4t batalló de Barcelona. Així mateix, segons els seus recomptes, s'emportaren 30 cavalls, 150 fusells de diferents sistemes, 15 caixes de municions i altres equipaments.³⁹

³⁸ «Murder, robbery, and crimes worse even than these were committed throughout the night of horror that followed. [...] but moved off before daylight, as though ashamed to look on the results of their own foul deeds» (*The Irishman*, 13-02-1875, n. 3).

³⁹ *Boletín Oficial del Principado de Cataluña*, 10, p. 4.

El comandant de la caserna anotà que, segons certificació de l'alcalde, es van recollir als carrers dotze cadàvers dels carlins i que es van embargar tots els cotxes i carros que hi havia a la població per emportar-se els ferits. La guarnició va tenir sis baixes mortals (un soldat i cinc voluntaris) i sis ferits.⁴⁰ Segons el periòdic *La Época*, els pocs soldats que van morir als carrers de Granollers van ser els que, en retirar-se del fort, van trobar tancat el pas per escamots carlins.⁴¹ *El Imparcial*, per la seva banda, constatà la importància del campanar en la defensa: «Los muertos de estos [els carlins] lo fueron por los disparos que desde la torre de la Iglesia hizo la tropa.»⁴²

A l'Arxiu Municipal de Granollers he buscat els dotze certificats de l'alcalde, sense sort. He trobat un certificat del Registre Civil del Jutjat de Granollers, datat el 20 de febrer de 1875, que parla del torrer Benito Canudas Vilardaga, de 42 anys, que va morir per trobar-se entre els carlins al voler refugiar-se amb els altres torrers. L'altre certificat de defunció correspon al soldat Ildefonso Navarrete Bueno, de 22 anys. Vidal i Jumbert descriu una història de tres carlins que es maten entre ells quan un, per protegir una dona que l'havia amagat i curat després d'una baralla, mata els altres dos violadors i ell és mort d'un tret per un tercer atacant.⁴³

A aquestes defuncions de militars, tant atacants com defensors, cal afegir les de les víctimes entre la població civil. Confirmem la del rellotger carlí José Amat i Martí, de 36 anys, i també la de Carles Portal, de 55 anys, comandant d'infanteria. A *La vida d'en Joan Gralla* també es parla de l'Anton, majoral de les diligències, que s'acabava de casar i «en entrar a la seva caseta d'aprop del Rec, un escamot se l'ha endut, tant si vols com no, a tirar muralles a terra».⁴⁴ Quan aconseguí escapar-se i tornar a casa, volgué evitar la violació de l'esposa i «la fulla d'una baioneta es clava a l'espatlla de l'Anton, i li travessa el cor. [...] Engrapada a la mà dreta, aquella núvia hi tenia com un manyoc de carn sangonosa», que resultà ser un ull del violador.⁴⁵ Al registre civil també hi consta la mort per arma de foc del sabater Nicolás Travesa, de 44 anys. En el registre de defuncions, a part dels esmentats, s'hi afegeix Mariano Badías i Permañer, de 54 anys.

⁴⁰ Cuerpo de Estado Mayor del Ejército (1888), vol. XI, p. 201.

⁴¹ *La Época*, 22-1-1875, n. 129, p. 3.

⁴² *El Imparcial*, 23-1-1875, p. 2.

⁴³ *Eco de la Unió Liberal*, 28-1-1894, n. 3, p. 2-4.

⁴⁴ A. GARRELL (1930), p. 21.

⁴⁵ A. GARRELL (1930), p. 23-24.

El 21 de gener, Martínez Campos envià una comunicació al ministre de la Guerra on confirmava que a Catalunya els punts fortificats no tenien prou resistència i eren un descrèdit per a la seva autoritat. Recintes extensos, incomplets, guardats amb escassíssimes guarnicions, en poblacions on els carlins tenien tants adeptes que eren una amenaça constant. En el seu moviment per la província de Girona, tenia projectada una expedició que havia de donar bons resultats, però durant el combat de Santa Pau va rebre notícies de la presència de Tristany a Castellterçol, i va dirigir-se ràpidament a aquella vila, on va saber la notícia de l'atac de Granollers i envià la Brigada Tejada per defensar-la. Però aquesta brigada havia de desplaçar-se més de seixanta quilòmetres, arribà tard i es declarà impotent mentre no arribessin tres brigades més.⁴⁶

6. Els ostatges

Els carlins van marxar de Granollers prenent trenta-quatre persones com a ostatges amb l'objectiu d'aconseguir un rescat econòmic. Entre ells s'emportaren l'alcalde, Pere Maspons; el tercer tinent d'alcalde, Josep Cadefau, i tres regidors: Miquel Alomar, Esteve Rodoreda i Agustí Mayol. He pogut esbrinar que el jutge de Primera Instància, Pedro Caula i Abad, es va poder escapar, però s'emportaren la seva dona, Aquilina Farriñas de Caula, i també el promotor fiscal Pere Rivas, membre del jutjat de primera instància.⁴⁷ També s'endugueren una jove d'una família distingida, a més d'un hostaler i diversos fabricants de teixits, aiguardent i sabons.

En només mitja hora van prendre aquests ostatges, que primer retenen en diverses cases i després, a dos quarts de deu del vespre els condueixen fora muralla a la bòbila d'en Pau Bonet, *el Rayo* (situada cap a l'actual camp de futbol), que esdevingué un altre quarter general dels carlins.⁴⁸ Mentre els conduïen aquí, els ostatges veieren homes carregats de feixos de llenya de la bòbila de Mainou per provocar algun incendi. Els carlins van posar els ostatges al forat de la bòbila d'on extreïen les terres i s'hi van estar fins a dos quarts de tres de la matinada, quan emprengueren la marxa cap a la Garriga.

A Centelles deu ostatges foren alliberats i s'hi incorporà una minyona anomenada Guardieta per ajudar les senyores. Durant els trenta dies que durà el captiveri els vint-i-cinc ostatges van estar acompanyats per Salvador Daura, àlies *el Maló*, cap de l'esquadra carlina.

⁴⁶ Cuerpo de Estado Mayor del Ejército (1888), vol. XI, p. 208-209.

⁴⁷ El promotor fiscal era el funcionari que en l'antiga denominació de la justícia espanyola exercia als jutjats de primera instància les funcions actualment encomanades al ministeri fiscal.

⁴⁸ Abans de 2/4 de 10 han d'atacar la torre Victòria situada al davant de la bòbila d'en Pau Bonet.

En la seva crònica del segrest,⁴⁹ l'alcalde Pere Maspons explicà el recorregut amb tota mena de detalls del paisatge, les cases i pobles per on passaren o s'allotjaren: a la Garriga, el Figaró, l'hostal Giol de Centelles, cal Garet de Collsuspina, cal Grau de l'Estany, Oló, la vall de la Gavarresa d'Avinyó, Sant Feliu Sasserra, la vall de Vilaremó de Gaià, can Cabanes d'Olost, un hostal de Prats de Lluçanès, les Comes i la Coromina (Montesquiu) de Sant Quirze de Besora, Vidrà, can Pubill de Ciuret, Platraver de Sant Privat d'en Bas. Malgrat que estaven segrestats, rebien visites i notícies, i convivien amb coneguts en les diverses poblacions, però no es van intentar escapar ni van aconseguir ser rescatats.⁵⁰

Al començament, els carlins demanaren 120.000 duros de rescat i el mateix dia de negociació avisaren que no baixarien de 100.000, però després reduïren l'import a 80.000 duros, i van acabar pactant 25.000 duros de contribució de guerra, més 10.000 duros més de contribució ordinària, en monedes d'or, és a dir 175.000 pessetes. Les negociacions mostraven les greus necessitats econòmiques que passaven els carlins per pagar l'exèrcit. Acceptaren demores amb diversos avançaments. El 22 de gener es pagà el primer avançament, de 3.400 duros, que van recollir de les famílies dels ostatges, cosa que aquests lamentaren. El 6 de febrer, un dels cabdills dels carlins, Ventureta, permeté que un grup d'ostatges anés a Granollers a organitzar el rescat, amb un avançament previ de 5.000 duros, que recolliren ràpidament entre els seus coneguts de Ripoll, Sant Quirze i Montesquiu.

El lliurament final del rescat es va fer a Ripoll el 15 de febrer. Arribaren a 2/4 de 7 de la tarda en Ventureta, en Maló, el baró d'Abella, un tal Cuxart i altres que estaven d'acord de com repartir el botí. El lliurament i recompte dels diners es realitzà a la fonda del Universo i durà fins a les 11 de la nit, perquè eren tres a comptar, tenien poca pràctica i desconfiaven entre ells. Tot seguit estengueren un ofici per posar en llibertat els ostatges.

Segons Lluís Ferran Toledano, l'acció de Granollers va ser una de les més espectaculars de segrest de membres d'un ajuntament durant la tercera guerra carlina: «No cal dir que colpeix de veure un ajuntament de la importància de Granollers obeir els carlins ¡dos mesos després de ser proclamat rei Alfonso XIII!»⁵¹

⁴⁹ P. MASPONS I CADAVALCH (1875).

⁵⁰ La descripció detallada del segrest es pot consultar a J. M. Farnés (1984).

⁵¹ L. F. TOLEDANO (2004), p. 340.

En ser alliberats, Josep Cadefau, en nom dels ostatics, envià una carta, signada el 16 de febrer des de la Coromina, pel bon tracte que havien tingut del tinent carlí Salvador Daura (àlies *Maló*) i alguns dels seus subordinats, que havien sabut agermanar la seva missió amb el tracte rebut i més havent-hi dues senyores.⁵² S'oblidaven aquí de la Guardieta, que no consideraven ostatics.

Per cobrir l'import del rescat i també la recuperació de moltes joies i peces que els carlins s'havien emportat com a botí de guerra, l'Ajuntament de Granollers acordà fer un emprèstit per mitjà d'un acompte reintegrable de 300, 100 i 50 duros. També s'obrí a Barcelona una campanya de subscripció per reparar els possibles danys causats a Granollers pels carlins,⁵³ i des de l'Ajuntament de Granollers s'autoritza Ramon Bosch, veí de Barcelona, perquè recollís els cinc-cents duros que un subscriptor del *Diario de Barcelona* havia dipositat al Govern Civil.⁵⁴ També s'acordà reintegrar dels ajuntaments de Centelles i Aiguafreda les peces que els carlins s'emportaren el 17 de gener,⁵⁵ que havien venut a baix preu. A Sabadell s'organitzà una cavalcada per recollir diners per a les víctimes de Granollers, acompanyada per música militar, cedida pel brigadier Saenz de Tejada.⁵⁶



Obligació de l'emprèstit municipal efectuat per cobrir el rescat dels ostatics el 1877.
Font: Arxiu Municipal de Granollers.

⁵² Boletín Oficial del Principado de Cataluña, 27-2-1875, p. 3.

⁵³ La Correspondencia de España, 29-1-1875.

⁵⁴ AMGr: Acord municipal del 21 de febrer de 1875.

⁵⁵ AMGr: Acord municipal del 9 d'abril de 1875.

⁵⁶ La Crónica de Cataluña, 16-2-1875, n. 76, p. 6.

Aquesta tercera guerra carlina fou coneguda com *la guerra dels quartos*, perquè «per sobre de les diferències polítiques o ideològiques, la guerra s'havia convertit en una mera qüestió de cabals».⁵⁷ L'esgotament de les reserves econòmiques provocà la imposició de fortes contribucions i el segrest de polítics i jutges, així com d'importants comerciants i industrials, per aconseguir-ne un rescat.

Aquesta importància dels diners en el desenllaç de la tercera guerra carlina ens ve confirmada per «un fet que pot ésser molt útil per als estudiosos de la política del país», que explica Josep Pla en *El quadern gris*: a l'època de les negociacions dels carlins amb Martínez Campos a l'hostal de la Corda, un home de la Pera es topà amb Francesc Savalls i, en preguntar-li per la negociació, aquest li va contestar que «la guerra està acabada, ja ho pots dir a tot arreu», i la raó d'això era que «Martínez Campos ha donat la paraula que els capellans tornaran a cobrar [...] Qui vols que faci la guerra després del que t'acabo de dir?».⁵⁸

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
27 (2023), 79-107

7. Les conseqüències

A Granollers, la població restà acovardida per possibles nous atacs carlins, atès que la guerra encara no havia acabat. En la sessió extraordinària del 19 de maig de 1875, l'Ajuntament acordà informar el comandant militar de la plaça de la voluntat de fortificar la vila. El 20 de juliol es tornà a parlar de construir una torre de defensa a la plaça del Bestiar, que s'hauria de sufragar amb els fons municipals, però davant les dificultats econòmiques es posposà la construcció.⁵⁹ Tanmateix, el projecte de refer les muralles carlines tira endavant.⁶⁰ El plànol «Croquis de la Villa de Granollers y sus defensas», signat per Hipólito Rojí, comandant capità d'enginyers de l'exèrcit, porta la data del 26 d'abril de 1875. Conté set portes d'accés i quinze torres defensives, anomenades tambors, entre les quals hi havia la torre Victòria i la torre Invencible, amb un recinte interior que inclou l'església, la rectoria i la caserna, que es correspon amb el nucli fortificat, infranquejable per als atacants carlins.

La tragèdia ocorreguda a Granollers va commoure les poblacions veïnes del Vallès, que també es prepararen per defensar-se. A Terrassa es celebraren reunions als diferents barris, amb una gran assistència. En un sol carrer s'allistaren voluntàriament dos-cents veïns armats, disposats a ocupar-se

⁵⁷ L. F. TOLEDANO (2004), p. 337.

⁵⁸ J. PLA (1966 [2013]), 30 de setembre 1918, p. 286-287.

⁵⁹ AMGr: actes dels plens municipals, sessió del 20-7-1875.

⁶⁰ Vegeu, J. Muntal (2003) i diversos autors (2004).

de la defensa.⁶¹ A Sabadell, s'explica que no es pensava més que en la seva defensa.⁶²

El governador respongué la carta esmentada abans de l'alcalde accidental de Granollers perquè sortís una columna en auxili de la vila i sol·licità que la població col·laborés amb l'exèrcit per tal que fos eficaç. Demanà un informe sobre el saqueig dels fons comunals i l'incendi de documents de la secretaria del municipi, i disposà que s'organitzés una milícia nacional formada per les persones més sensates i que es reconstruís la muralla antiga.⁶³

El jutge de primera instància demanà a l'Audiència Territorial de Barcelona poder traslladar tot el Jutjat a la capital per la inseguretat i el temor a les reiterades amenaces de mort dels carlins.⁶⁴ Així mateix, es disposa que el registre civil de Granollers sigui traslladat a Barcelona.⁶⁵

En sessió del govern municipal del 23 de setembre, amb presència del comandant militar Julián Santolaya, l'Ajuntament de Granollers disposà que quatre-cents veïns d'aquesta vila prenguessin les armes per defensar-la.

En sessió extraordinària, l'1 d'octubre es deliberà sobre la millor manera de defensar la població dels atacs carlins. Es nomenà una junta auxiliadora del comandant militar per escollir i planificar les obres i fortificacions que calia construir. L'Estat consignà la quantitat de 15.000 pessetes, però no hi ha constància que es construïssin, atès que el 18 de novembre de 1875 Martínez Campos ja donà la guerra per acabada, motiu pel qual fou anomenat el *Pacificador*, títol que compartí amb el mateix Alfons XII.⁶⁶ Segons Pere Aldavert, «mes es allò que's deya, y que se seguí dihent fins que s'hagué mort: que en Martínez Campos tenia fet pacte ab lo dimoni y que tot li reeixia».⁶⁷

8. Les commemoracions

Esteve Garrell explica que l'efemèride del 17 de gener de 1875 no es va commemorar d'una manera solemne a Granollers fins el 1879: «A pesar d'haber-se'ns provocat des de la trona, foren més de mil manifestants. Presidia,

⁶¹ *La Crónica de Cataluña*, 23-1-1875, n. 38, p. 5.

⁶² *La Crónica de Cataluña*, 30-1-1875, n. 50, p. 5.

⁶³ AMGr: Carta del governador civil de Barcelona a l'alcalde de Granollers, 19 de gener de 1875.

⁶⁴ AMGr: Carta del jutge de primera instància de Granollers a l'Audiència Territorial de Barcelona, 25 de gener de 1875.

⁶⁵ *El Imparcial*, 4-3-1875, p. 3.

⁶⁶ L. F. TOLEDANO (2004), p. 263.

⁶⁷ P. ALDAVERT (1907), p. 125.

entre altres, l'acte l'Eusebi Corominas, diputat de les Corts Constituents. L'alcalde Ramon Viladecans menyspreà les amenaces dels carlins despistats, que feren mans i mànigues amb el bisbe i el governador perquè no es fes la manifestació.»⁶⁸

98

El 1889 la Unió Liberal proposà a l'Ajuntament que encapçalés la manifestació i el 17 de gener de 1889 acordaren un conveni. L'Ajuntament, aleshores presidit per Joan Torras i Bergé, renuncià a presidir l'acte i s'oferí, en canvi, a construir un monòlit al cementiri, que recordés els que havien perdut la vida en els luctuosos esdeveniments.⁶⁹ Encarregaren el disseny del monument a Ferran Gispert, de Barcelona, amb correccions de l'arquitecte Francesc Mariné. Es projectà amb una altura de quatre metres aproximadament, amb una peanya de forma piramidal, constituït per un sol bloc de marbre verd d'Spezia, sostingut per una piràmide de dos blocs de pedra blanca d'Alacant. Al davant de la peanya gravaren l'escut d'armes de la vila, amb la dedicatòria «Costeado por el Magnífico Ayuntamiento según acuerdo del 17 de gener de 1889»; als laterals, les dates commemoratives (7 de novembre de 1873 i 17 de gener de 1875), i al darrere una petita corona de semprevives. A la cornisa hi posaren quatre botons de metall per col·locar-hi les corones.⁷⁰

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
27 (2023), 79-107



Monument dedicat a les víctimes de l'atac carlí construït el 1889 per l'Ajuntament de Granollers, en el seu emplaçament original, a l'antic cementiri dels Caputxins. Font: Arxiu Municipal de Granollers, Fons Ferran Salamero.

⁶⁸ E. Garrell (1915).

⁶⁹ *El Congost*, 13-1-1889, n. 153, p. 2.

⁷⁰ *El Congost*, 2-2-1889, n. 156, p. 3. En el monument no s'esmentaven les víctimes dels carlins.

El dia 10 de març de 1889, arribà en tren el monument i s'organitzà una vetllada política i literària a Can Sala. Començaren a rebre's corones i el 17 de març, solemnement, s'inaugurà el monòlit al cementiri municipal, aleshores situat al carrer dels Caputxins. La solemne processó cívica s'inicià a les 10 del matí i, segons explica *El Congost*, amb els manifestants distribuïts entre la plaça de la Constitució i el carrer Sant Roc, de la manera següent:

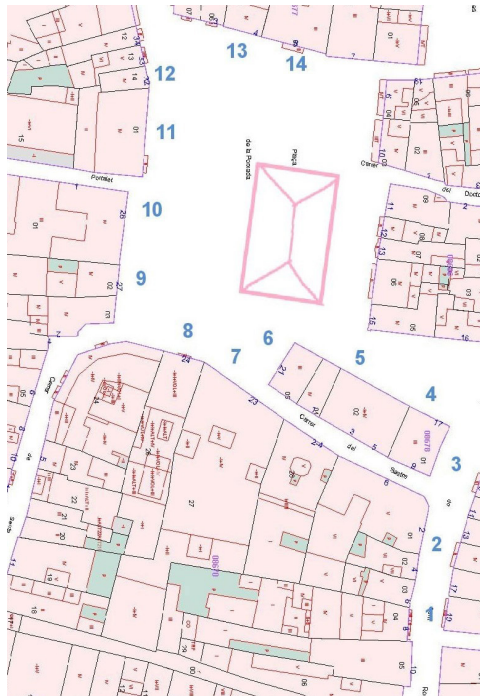
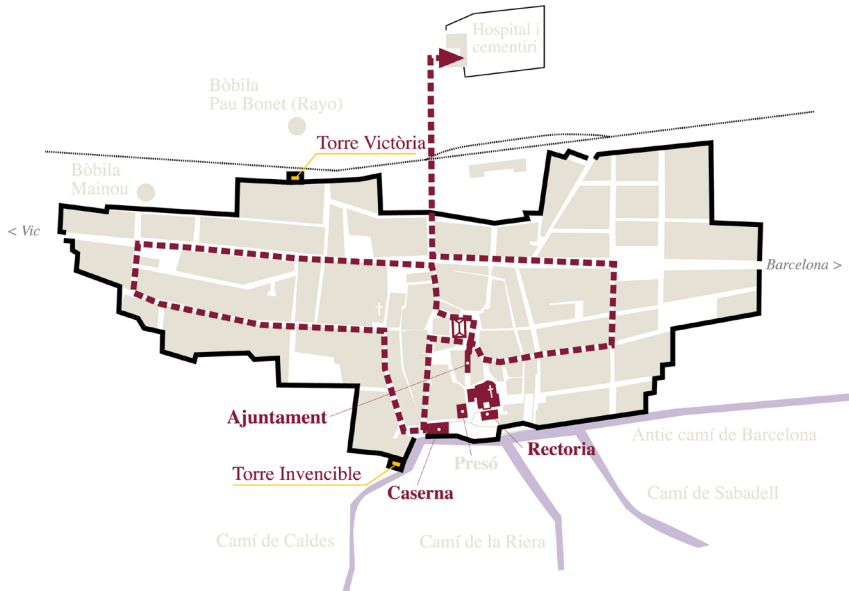
1. Can Cerdà (Geroni): serenos i brigada municipal.
2. Can Puigdueta (Balanxó): Cor Amics de la Unió amb el pendó endolat.
3. Can Piñol: Orquestra La Catalana.
4. Can Marimon (Perejaume): junta i associats de l'ensenyament laic.
5. La Cúria: Partit Republicà Progressista i Federals.
6. La Font: Ateneu Republicà, republicans federals, progressistes i Partit Possibilista.
7. Can Camillo: Partit Constitucional i Conservador.
8. Can Garrell: Societat La Unió Liberal.
9. Can Cunillera: Cor Antigua de Granollers amb el pendó endolat.
10. Can Romanyó: comissions de la premsa.
11. Can Renom: Orquestra Agustins i liberals independents.
12. Can Parera: comissions de diversos pobles, Veterans de la Llibertat de la guerra dels set anys (1833-1840) i comissió Vila de Puigcerdà.
13. Can Farràs: convidats especials i Veterans de la Llibertat.

En una carretel·la portada per cavalls, coberta la plataforma amb vellut negre, es portaven les següents corones:

- «A les víctimes del 7 de novembre de 1873 i 17 de gener de 1875» (la comissió organitzadora).
 - «A les víctimes del 17 de gener de 1875» (Antoni Ferratges, diputat al Congrés de Diputats en representació de Granollers).
 - «Record de Puigcerdà a les víctimes liberals de Granollers – 17 de març de 1889».
 - «La Unió Liberal a les víctimes del 7 de novembre de 1873 i 17 de gener de 1875».
 - «Als màrtirs» (joves fills de Granollers residents a Barcelona).
14. Cases Consistorials: els ostatges, fills dels que havien mort i famílies de les víctimes de les dues dates. Aquests portaven per torn les sis gasses que penjaven de la carretel·la portadora de les corones. La comissió organitzadora i convidats. La Junta municipal i el consistori.

La manifestació acabava amb la banda militar del batalló de Caçadors de Barcelona número 3.⁷¹

⁷¹ *El Congost*, 16-3-1889, n. 162, p. 2; *El Congost*, 21-3-1889, n. 164, p. 1-2.



**Recorregut de la manifestació del 17 de març de 1889, commemorativa de l'atac carlí.
Font: elaboració pròpia.**

La processó cívica arrencà de la plaça de la Constitució per recórrer les places i carrers següents: Sant Roc, places del Bestiar i Perpinyà, carrer de Prim, en tota l'extensió, donant la volta per davant de les fàbriques de Carrancà i Pibernat, carrer Corró, Travesseres i Santa Anna, places de les Olles, Cabrits i Constitució, carrers de Barcelona i Príncep, plaça de la Corona, carrer de la Palma, plaça del Bestiar i carrer Caputxins fins al cementiri.

La comitiva feia parades on moriren els granollerins durant l'assalt dels carlins i entonaven *Pau als morts!*, del mestre Climent Cuspinera. Al final es realitzaren diversos parlaments, a càrrec dels senyors Pons, Alsina, Garrell, Planxart, Vendrell i Puig: el mestre d'obres Ramon Vendrell va fer una crida als liberals; el cronista i impressor Esteve Garrell (que publicà la poesia «Des de la tomba»); el meteoròleg Dionís Puig va parlar en representació de la vila de Puigcerdà, i va cloure l'acte l'alcalde Joan Torras Bergé.⁷²

A partir d'aquell any, la manifestació es repetí anualment i eren dutes unes flors de semprevives damunt del monument en record d'aquelles víctimes. La Unió Liberal inclogué en els seus estatuts l'obligació social d'aquesta celebració anual per recordar aquell afront.⁷³ Cada any s'evocava aquella data amb discursos abrandats. A *La vida de Joan Gralla*, Amador Garrell hi feia referència dient que «el record d'aquell daltabaix fou pretext perquè es malgastés molta oratòria; massa oratòria tanmateix»,⁷⁴ referint-se segurament als abrandats discursos dels actes commemoratius. El 28 de gener de 1923 l'obelisc fou traslladat al nou cementiri, i se situà al final de l'escalinata del passadís central, on es troba encara avui.

Esteve Garrell va escriure una obra de teatre d'una forta tensió dramàtica, inspirada en l'assalt dels carlins, amb el títol *Justícia de Déu*, que fou estrenada el 17 de juny de 1917. Hem trobat l'argument a partir dels comentaris de la premsa. Parteix d'un senzill projecte de prometatge de dos joves. Un bondadós capellà de poble proposa el casament de la mare viuda amb el pare del promès. La mare protagonista, en una narració magistral, explica com en la nit de les seves noces va morir el seu marit, en ocasió de l'última guerra civil, i com ella mateixa va ser ultratjada, i la filla era fruit d'aquell ultratge. El pretendent regala unes joies a la filla i són precisament les seves pròpies joies, desaparegudes en aquella tràgica nit. Finalitza el drama amb el desemmascarament del violador. Els promesos resulten germanastres i el pare, veient-se maleït pel seu propi fill, se suïcida.⁷⁵ Trobem més detalls

⁷² *El Congost*, 21-3-1889, n. 164, p. 1-2.

⁷³ La Unió Liberal, segons els estatuts, commemorarà anualment: «El 17 de abril, por la fundación de la misma; el 29 de setembre, por la gloriosa Revolución Española; el 17 de enero, en protesta de los hechos vandálicos cometidos en esta vila por las hordas carlistas, en 1875.»

⁷⁴ A. GARRELL (1930), p. 33.

⁷⁵ *El Demòcrata*, 24-6-1917, n. 180, p. 2-3.

de la mateixa obra de teatre en l'explicació que la protagonista, en defensa pròpia, esgarrapa la cara del violador i li queda un ull del soldat a la mà. Desemmascara aquest violador en arrencar-li les ulleres i veure clar que li manca l'ull.⁷⁶ L'obra es tornà a representar el 1922 a la Unió Liberal i a Caldes de Montbui, i el 1932 a la Unió Liberal i a Puigcerdà.

Acabada l'altra guerra civil (1936-1939), el record de l'assalt carlí a Granollers de 1875 es va voler oblidar. Les forces franquistes s'apropriaren del monòlit i el mutilaren, rebaixant les inscripcions laterals amb les dates 7 de novembre de 1873 i 17 de gener de 1875. Al primer tram del monòlit hi gravaren una gran creu i, a sota de l'escut, canviaren la inscripció amb el seu lema: «A los caídos por Dios y por España 18-7-36 - 1-4-39». En retornar la democràcia es canvià la llegenda frontal, i s'hi posà la inscripció «A la memòria de les víctimes del 17 de gener de 1875. 17 de gener de 1889», que encara consta actualment.⁷⁷ A la fitxa dels monuments commemoratius de Catalunya de la secció historicoarqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans hi consta: «Monòlit de granit sobre una peanya de pedra calcària, que evidencia la degradació del seu material.»⁷⁸

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
27 (2023), 79-107



A l'esquerra, la inscripció del peu del monòlit efectuada per l'Ajuntament de Granollers l'any 1939, en una imatge de 1981. Fotografia: autor. A la dreta, la inscripció restaurada un cop retornada la democràcia, en una imatge de 2022. Fotografia: Salvador Coll.

⁷⁶ *Revista del Vallés*, 4-6-1977, n. 7, p. 17. En «Tipus i anècdotes», Ferran Salamero recordava Enric Rissech, esparter de ca l'Estrany, que portava un ull de vidre i se'l treia per donar realisme a l'escena.

⁷⁷ Possiblement hi hauria de constar 17 de març de 1889, que és la data de la inauguració del monument, i no la data de l'acord municipal (17 de gener de 1889).

⁷⁸ <www.monuments.iec.cat>, consultat el 29-10-2022.

Al centre d'interpretació històrica del Museu de Granollers (l'Adoberia), actualment un escrit ens recorda l'assalt dels carlins de 1875: «La Tercera Guerra Carlina (1872-1876) va obligar a refer de nou les muralles i a ampliar-les per donar protecció a la ciutat, que ja les havia en part enrunat en créixer més enllà dels murs i portals. Al llarg de 1873 i 1875 seran molts els pobles del Vallès que seran atacats per tropes carlines. Granollers va patir l'assalt de tres mil carlins el 28 de gener de 1875, que van matar alguns habitants i van segrestar l'alcalde i trenta-tres ciutadans durant trenta dies, fins que la ciutat en va pagar el rescat.»⁷⁹

9. Conclusions

L'assalt de Granollers va seguir les pautes de la guerra de guerrilles que tant d'èxit havia donat als carlins: atac a una població on exercien la violència física i material, assassinats, violacions, robatoris, incendis, destrucció d'arxius i de les estacions ferroviàries, així com contribucions econòmiques i segrests d'autoritats polítiques, judicials i econòmiques per assegurar-se'n el cobrament. Possiblement aconseguiren els seus objectius amb escreix, ja que el propòsit de Tristany fou alertar Martínez Campos per tal que canviés d'estratègia militar en atacar Olot. Fracassaren en els objectius militars que detallen en el seu relat, en no aconseguir la rendició dels defensors de la caserna. En canvi en l'atac a la població civil —que no expliquen— aconseguiren els seus objectius.

L'historiador Francesc Costa Oller, en el seu recull de textos sobre les batalles carlistes a Catalunya (2016), fa servir el títol «Contra Granollers» en relatar l'assalt del 17 de gener de 1875. En parlar dels altres atacs utilitza el nom de la població acompanyat de batalles, atacs, crims, assassinats, rebombori, acció i derrotes... Aquí els carlins ataquen tota la població amb una agressió fora de mida, sense mirar color polític, contra els militars i contra els civils. Tots en reberen les conseqüències, tant els liberals com els carlins. Segons Lluís Ferran Toledano, s'havia fet creure que als carlins en temps de guerra els estava tot permès: «la violència política carlina rebia [...] una forta i sòlida justificació ideològica: la guerra es projectava des dels dirigents i creadors d'opinió com una autèntica croada, com el primer pas per a la reconquesta catòlica a tot Europa».⁸⁰

⁷⁹ La falta de coneixement sobre l'assalt carlí de 1875 ha fet que durant tretze anys portés la data equivocada. Ara està en tràmit la correcció.

⁸⁰ L. F. TOLEDANO (2004), p. 303.

El record d'aquell afront perdurà en la memòria de la gent de Granollers. Socialment s'agruparen per defensar la seva ideologia, i això motivà que aquests moviments s'aglutinessin al voltant de dues poderoses entitats: el Centre Catòlic i la Unió Liberal, amb una gran activitat social, cultural i recreativa. Mentre que el Centre Catòlic fou la plaça forta on es fortificaren conservadors i carlins, i des d'on es declarà la guerra oberta —a vegades dissimulada— contra els ciutadans liberals,⁸¹ com a reacció es creà la Germandat de la Unió Liberal amb l'objectiu de socórrer i protegir-se mútuament, tant en casos de malaltia com en l'exercici dels seus drets, fomentar la instrucció i exercir la beneficència.⁸² La germandat fou un estadi previ a la fundació de la Unió Liberal. En acabar-se la festa d'inauguració de la Unió Liberal la matinada del 3 de setembre de 1891 a la plaça del Bestiar, un franc tirador matà un home. S'interpretà que el tret anava destinat a Esteve Garrell, l'activista liberal que havia proposat la construcció de l'edifici.⁸³

L'atac de Granollers —declarà Tristany— era un cop terrible contra aquells que en les grans ciutats predicaven la fi de l'alçament carlí. Però aquella acció es girà en contra d'ell, que fou menystingut per diversos capitosts carlins, principalment per Savalls, que va renunciar a ajudar-lo en la defensa d'Olot. L'exèrcit carlí no va funcionar mai cohesionat. En la seva descripció de l'atac, Tristany destacà l'obediència de les seves tropes i l'execució de les ordres amb admirable precisió i exactitud. Segurament es dirigia a aquells que incomplien les seves ordres. Es parla fins i tot que tingué dos atemptats. És molt probable que hagués demanat a Don Carlos que el rellevés del càrrec, perquè fou cridat a Estella i el nomenaren cap de la Casa reial.⁸⁴

El diari carlí *El Cuartel Real* reproduïx incrèdulament i amb sarcasme un text publicat a *La Independencia de los Pirineos* el 28 de gener de 1875: «El relato de la toma de esta villa figurará entre los más horribles de la guerra civil [...] Se aparta la vista involuntariamente por no ver el espectáculo horrible de los atentados cometidos por los defensores del orden y la Religión. (¡Música celestial!). La violación, el pillaje, el incendio, el asesinato: tales son sus hazañas (¡más música!), y los pacíficos habitantes de Granollers han tenido que sufrir en sus intereses, en su vida y en su honor.»⁸⁵ Ni els mateixos carlins de Tolosa acceptaven l'agressiu comportament dels carlins en l'assalt de Granollers.

⁸¹ J. M. FARNÉS i L. TINTÓ (1981), p. 5.

⁸² AMGr: Estatuts de la Germandat de la Unió Liberal (1887).

⁸³ *El Congost*, 13-9-1891, n. 290, p. 3. També en parla A. Garrell (1930), p. 122. Segons el certificat de Registre Civil del Jutjat de Granollers, qui va morir era Mariano Verdaguier i Prat, de 76 anys.

⁸⁴ L. MIRÓ i SOLÀ (2018).

⁸⁵ *El Cuartel Real*, any III, n. 166, 28-1-1875, p. 4.

Segons Lluís Miró i Solà, «Tristany aconseguí l'ocupació de la vila [de Granollers] i aquest fou, possiblement, el cant del cigne del carlisme català».⁹⁶ És evident que la restauració de la monarquia, la llarga duració del conflicte, la crisi de cabdillatge i els seus conflictes interns, els greus problemes econòmics i també l'habilitat negociadora del general Martínez Campos, foren les causes de l'acabament de la tercera guerra carlina, però l'assalt de Granollers fou possiblement l'acció amb més difusió d'aquesta darrera etapa.

Les guerres sempre són una desgràcia. Per als granollerins, trobar-se a casa indefensos i impotents, cara a cara amb l'atacant armat, va quedar gravat en la seva memòria, i volgueren recordar aquell afront amb diversos escrits, manifestacions i el monument funerari.

Des d'aquells fets, han passat quasi 150 anys i el silenci s'imposà després de la guerra civil de 1936-1939 i la llarga postguerra. Amb aquestes pàgines m'agradaria haver col·laborat a la memòria d'un trist episodi de la història de la nostra ciutat.

Agraïments

Vull agrair al Centre d'Estudis de Granollers l'oportunitat de presentar aquesta ponència, així com també a l'Arxiu Municipal de Granollers les facilitats donades. També vull fer constar el meu agraïment a Cinta Cantarell, Salvador Coll, Margarita Malàs, Eva Navarrete, Jordi Planas, Francesc Sala, Lluís Tintó, Lluís Ferran Toledano i Genís Tura.

Referències

Diversos autors (2004): *Atles d'arqueologia urbana de Granollers*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.

ACOSTA I FERRER, XAVIER, i CAMPS I GIRÓ, ALBERT (2016): «La torre de telègraf òptic de Can Casaca de Granollers», *Ponències. Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 20, p. 57-92.

ALDAVERT, PERE (1907): *Dels anys de la Fàccia*, Barcelona, La Renaixensa.

COSTA OLLER, FRANCESC (2016): *Batalles carlistes a Catalunya*. <https://www.academia.edu/24906867/Batalles_carlistes_a_Catalunya> (consultat el 29-10-2022).

⁹⁶ L. MIRÓ I SOLÀ (2018).

Cuerpo de Estado Mayor del Ejército (1888): *Narración militar de la guerra carlista 1869 a 1876*, 14 vol., Madrid, Imprenta y litografía del Depósito de la Guerra.

FARNÉS I SARAROLS, JOSEP MARIA (1984): «L'assalt de Granollers pels carlins», *Ponències. Centre d'Estudis de l'Associació Cultural de Granollers*, p. 127-145.

FARNÉS I SARAROLS, JOSEP, i TINTÓ, LLUÍS (1981): *Crònica de la Unió Liberal, Granollers*, Ajuntament de Granollers.

GARRELL I ALSINA, AMADOR (1930): *La vida d'En Joan Gralla (un vilatà del segle XIX)*, Barcelona, Antonio López, llibreter.

GARRELL I ESCORSELL, ESTEVE (1915): *Granollers abans i ara. Programa Festa Major*, Granollers, Gràfiques Garrell.

GRABOLOSE, RAMON (1971): *Carlins i Liberals*, Barcelona, Ed. Aedos.

HOMS I COROMINAS, JOSEP (1995): *Granollers, retalls d'història urbana*, Granollers, Tarafa.

MASPONS I CADAVALCH, PERE (1875): *Els fets del 17 de gener del 1875. Els carlins a Granollers*, mecanografiat (30 p.).

MIRÓ I SOLÀ, LLUÍS (2018): *Savalls, fets i llegenda*. <<http://segledinou.cat/wp/savalls-fets-i-llegenda/>> (consultat el 29-10-2022).

MUNTAL, JOSEP (2003): «Plànol de la muralla carlina de Granollers (1875)», *Lau-ro. Revista del Museu de Granollers*, 25, p. 97-102.

PANCORBO, AINHOA i VILA, JOSEP M. (2006): *La topografia urbana de Granollers entre els segles X i XVI. Estat de la qüestió i hipòtesi de configuració*, Diputació de Barcelona / Ajuntament de Granollers. <<https://www.diba.cat/documents/429042/3259e019-1f92-4c5f-a86d-ca3e84b28849>> (consultat el 29-10-2022).

PLA, JOSEP (1966 [2013]): *El quadern gris*, Barcelona, Edicions Destino.

PUIGDOLLERS I NOBLOM, RODOLFO (1998): *El convent dels caputxins de Granollers a la Torreta (1584-1812)*, Ajuntament de la Roca del Vallès, InstantCopy.

TINTÓ, LLUÍS (1994): «L'Arxiu Municipal de Granollers: el túnel del temps», *Lau-ro. Revista del Museu de Granollers*, 7, p. 35-38.

TOLEDANO, LLUÍS FERRAN (2002): *Carlins i catalanisme. La defensa dels furs catalans i de la religió a la darrera carlinada, 1868-1875 muntanya insurgent*, Sant Vicenç de Castellet, Farell.

TOLEDANO, LLUÍS FERRAN (2004): *La muntanya insurgent*, Girona, Centre d'Estudis Històrics i Socials de Girona.